

իրական, հաճախ նաև անսպասելի վախճանով:

Ինչպես 19-րդ դարի վերջի և 20-րդ դարի սկզբներին՝ հայ դասական գրողները, այնպես էլ Մ.Մանվելյանը, իր ստեղծագործությունների մյուս եմ դարձրել հասարակական-քաղաքական, սոցիալական ու տնտեսական վիթխարի բախումների ակնհայտությունների անկյունաքարներում դեմ շարտվող հասարակ մարդկանց կյանքն ու գործը, անձնականը, իրավականը, մերժված լինելը, որոնք հաճախ ունենում են գեղարվեստական բարդ լուծումներ՝ հայր լինելու և հայրական զգացողության մերժում, մարդ լինելու և մարդկայնության մերժում, հետևապես՝ բարձր իդեալները մնում են հեռավոր ու անհասանելի երազանք, իրադրականության նկարագրերում մույնիսկ չհիշվող և վաղուց մոռացված զգացում:

Մ.Աղաբաբյանը տվել է հետևյալ բնութագիրը, մարդիկ, «ովքեր անգթորեն հալածում են բարոյական բարձր նկարագրի ու նուրբ հոգու տեր «իդեալիստներին», գրականության մեջ ներկայացնում է այդ բիրտ մարդկանց զոհերին՝ մեծ քաղաքի «կիսապրոլետարներին», թշվառներին, որոնք զրկվելով երբեմնի ուժերից և հավատից, գերի են դարձել ճակատագրի կույր կամքին:

Գրողի «Ընտիր երկերի» (1947թ.) 29-ը ստեղծագործությունների գրականագիտական առանձնակի դիտարկումը ցույց է տալիս, որ հեղինակը կյանքի երևույթները և իրականության գեղարվեստական արտացոլումներն արդյունք են հեղինակի մախասիրությունից բխած ողբերգա-կատակերգական սյուժեների միջոցով լքյալ հոգիների՝ իբրև կյանքի մեծ հարվածներ կրող մարդկանց ճակատագրերի բացահայտումները («Երեք կուպեկ», «Խրտվիլակը», «Կյանքի ծաղրը», «Ծաղրածուն» և այլն):

Ժամանակակիցների վկայությամբ Մանվելյանը իր անձնավորած դերերում կերտել է գերազանցապես չարագործներին, բարոյագուրկ և իրենց դիմագիծը կորցրած մարդկանց կերպարներ, բայց իրական կյանքում, որպես մարդ, գրող և քաղաքացի, ոչ միայն բարի ու բարյացկամ մարդ էր, այլև ուներ քնքուշ սիրտ և գեղարվեստական, հասարակական, քաղաքական երևույթները՝ բնութագրել է զգալի ծայրահեղացումներով: Այս առիթով հարկ է մեջբերել քատերագետ Տիգրան Հախումյանի մի կարևոր նկատում՝ «Մանվելյանը, մեծ մասամբ անձանավորում էր կամ ակներև չարագործի, կամ հոգեպես պառակտված ու բարոյագուրկ հերոսների, կամ այսպես ասած, ծայրահեղ հանգամանքներում ծայրաստիճան աղավաղված հերոսների:

Մինչդեռ ինքը, ծայրաստիճան բարի ու բարյացակամ քնքուշ սրտի տեր մարդ էր կյանքում»¹: Եվ իրոք Մ.Մանվելյանի մախասիրած գեղագիտական համակարգը (նորավեպեր, պատմվածքներ, ինտերմեդիաններ և այլն) խարսխված է հակիրճ պատումների և ֆրագմենտար ձևերի կիրառման վրա, որի համար էլ ժամանակին նրան կոչել են «տելեգրաֆիստ»²: Այսինքն՝ նա ամմիջական տպավորությունների տակ կերտել է մայրապատումային քանդակներ, տվյալ դեպքում իրերի և մարդկանց փոխհարաբերությունների դիտարկող էր և, ինչպես ճիշտ է նկատել Լևոն Քալանթարը, «... Նա կարծես մի տեսակ վախճանում էր մեծ ծավալներից, իրերին ու երևույթներին ընդհուպ մոտենալուց»³:

Մ. Մանվելյանի «Ընտիր երկեր» ժողովածուում (1947) ընդգրկված ստեղծագործությունները, որոնք անցել են խորհրդային գրաքննչության ստուգման հատուկ բովով, ընդգրկում են ինչպես սեղմ ու հակիրճ սյուժե, այնպես էլ ինքնակենսագրական բնույթի սյուժեներ, այսպես՝ «Երեք կուպեկ», «Խրտվիլակը», «Դոնապան Հարություն», «Մեռելների կենդանի ընկերները», «Մութ էր», «Գարեջրատանը», «Մանկական հիշողություններից» և այլն, որոնք ոչ միայն արտացոլում են կյանքի մոռացված ու մութ խորշակները, այլև դրանց մեջ, անձնական շփումների ու հարաբերությունների, տնտեսական ու բարոյական հարվածների ու մաշվածության մեջ հառնում է մարդը՝ իր իրական, անձնական ապրումներով, ապրելու անսահման ձգտումով, խորտակված, բայց ողբերգական հերոսականությամբ լեցուն գաղափարներով:

Արդ՝ քանի որ մենք նպատակ ունենք ներկայացնել Մ.Մանվելյանի գեղագիտական յուրօրինակ համակարգը՝ իր մասնակի դրսևորումներով ու գեղարվեստական քանձրություններով, հետևապես հարկ չենք համարում մանրամասն քննության առնել նրա երկերը՝ իրենց սոցիալ-պատմական, մարդկային հարաբերությունների ընդգրկումով, այլ կփորձենք բնութագրել այն յուրահատուկ ու ինքնատիպը, որով նա ինչ-որ չափով մմանվում է ժամանակի դասական գրողներին իր բերած «աշխարհի» հոգեբանության արտացոլմամբ և առանձնանում: Այսպես՝ գրողի նորավեպերը, ինչպես վերևում արդեն նշել ենք, ունեն կտրուկ և անորոշ ավարտ, որ բնորոշ է այդ ժամին: Կենդանի խոսքից բաղված երկխոսությունը ստեղծվում է սյուժետային ծավալ, արտացոլում է գործողությունը, կերպավորում անհատներին, և դրանք իրենց ամբողջության մեջ մեծ հարաբերությունների ու բախումների հոգեբանական պարպումներում հավաստվում են որպես միջակա, բայց և կյանքային օղակներ: Ներկայացնենք

դրանցից մի քանիսը. «Մի նոր ցնցումներ, և նա մնաց անշարժ...
Բոլորը քնած էին. ոչ ոք չտեսավ նրա մահը»⁴:

«Չորս կողմը լուռ էր. այս ու այն կողմը քափքված էին դիակները ... դիակները ...
Երբեմն միայն լսվում էր ագռավների կոռոցը»⁵:

«Բոլորը շտապում էին. կյանքը եռում էր, ոչ ոք ուշադրություն չէր դարձնում այդ պատի տակ ընկած կնոջ վրա:

- Լկել է շան քածը ...
Ասում էին ու հեռանում: Բայց ոչ-ոք չփորձեց տեսնել՝ լկե՞լ է, քե՞տ մեռել»⁶:

Մարդիկ, կամայք շրջապատել էին նրան, այս ու այն կողմից տիկիներ, օրիորդներ, արցունքներն աչքերին քաղցրավենիներ էին մեկնում երեխային, համբուրում. բայց նա ուշաքափվելու չափ ճշում էր, չանգրտում դեմքն ու կանչում.

- Հայրի՜կ, հայրի՜կ ...»⁷:

Այսպես կարելի է շարունակել, բայց սահմանափակվենք այսքանով:
Այսպիսի ավարտ ունեն Նար-Դոսի «Մեր քաղը» պատմվածաշարը և Գ. Չոհրապի նովելները, իսկ Ջ.Եսայանը, մինչև բուն սյուժեն անցնելը դրանք պատճառաբանում է բնության և մարդկային կյանքից վերցրած էտյուդներով, մինչդեռ Մ.Մանվելյանը իր ստեղծագործությունների կերպարային հաստիքը ըմբռնել է ոչ միայն իբրև գրող, այլ յուրացրել - մարմնավորել է որպես բեմական կատարողականության իրական ու առարկայական հարաբերությունների խտացում: Մ. Մանվելյանը որպես գրող, ցավոք մինչ այժմ չի ուսումնասիրվել, և չե՞ տրված նրա ստեղծագործության գեղագիտական բնութագիրը:

Մասնակիորեն համամիտ լինելով գրականագետ - քատերագետ Տ. Հախումյանի՝ «Տաղանդավոր արտիստ և ինքնօրինակ գրող էր, շատ խաղում, քիչ էր գրում բնութագիր, նշենք, սակայն, որ ճշմարիտ գրողի համար Մ. Մանվելյանի գեղարվեստական երկերը արվեստի գործ են և յուրաքանչյուրը մարդկային կյանքի մի ուրույն աշխարհի գեղարվեստին ինքնատիպ վերարտադրություն է»:

Չափազանց անհաշտ էր արվեստում ու կեղծիքի հանդեպ, աֆորիստիկ ասույթներով էր ծանակում երևույթները»⁸:

«Մ. Մանվելյանի դերասանական ներկայանակին հարմար եկան ամենևին ոչ միագույն նրբերանգներով վերարտադրված Նիկելմանը՝ Հաուպտմանի «Ջրասալ զանգում»» Ֆրանց Մոռը, Շիլլերի «Ավազակներում, կամ Տարտյուֆը շեքսպիրյան հանրածանոթ քերթվածքներում»⁹, իսկ որպես գրող-արձակագիր իր անհատականությամբ ոչնչով չի զիջել դասական մեծություններին:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- 1 Տե՛ս Մ. Մանվելյան, Ընտիր երկեր, 1947, էջ 3:
- 2 Մ. Աղաբաբյան. Հայ սովետական գրականության պատմություն, 1986, էջ 35:
- 3 Տ. Հախումյան. Հուշեր Ե., 1987, էջ 210:
- 4 «Թերթիկներ իմ կյանքից» գրքի առաջաբան, Ե., 1950:
- 5 «Խրտվիլակը», էջ 6:
- 6 «Մութ է», էջ 25:
- 7 «Նրա սենյակը, էջ 39:
- 8 «Կայարանում, էջ 148:
- 9 Նշված աշխատ., էջ 205:
- 10 Նույն աշխատ., էջ 206: